Kristoffer Garne
stud.theol:

Hører Søren Kierkegaard til i studere-kammeret eller i kirken?

Anmeldelse af Frida Guld & Kristine K. Ravn (red.),
Fromme Søren. Om Søren Kierkegaard og det kristne liv
(Eksistensen 2016), 272 sider.

Tidsskriftet Fønix

Årgang 2016, s. 222-229

ISSN: 2446-175X www.foenix1976.dk

Hører Søren Kierkegaard til i studerekammeret eller i kirken?

Frida Guld & Kristine K. Ravn (red.), Fromme Søren. Om Søren Kierkegaard og det kristne liv (Eksistensen 2016), 272 sider.

NÅR JEG HAR TALT MED ELLER LÆST TEKSTER AF TEOLOGER, der har gået i skole hos Søren Kierkegaard, er jeg af og til stødt på afvisninger af, hvad man kunne kalde gængs (folke)kirkelig kristendom. Nogle har indset, at fordringen til hin enkelte ikke kan opfyldes, og derfor vil de ikke kalde sig kristne i egentlig forstand. Nogle er blevet så indlæst i Kierkegaards pseudonyme forfatterskab, at kristendommen hos dem kommer til at lyde som en særlig form for intellektuel virksomhed forbeholdt de få udvalgte, der er

fortrolige med Kierkegaards forfatterskab. Andre er blevet så betagede af forfatterskabets maskespil og de biografiske sammenhænge, at de ikke ænser kristendommen i dens almindelige udtryksformer. Atter andre er dem, der med Kierkegaard konstaterer, at kristendommen ikke findes her til lands, og da slet ikke i den danske folkekirke, alt i mens de passer deres arbejde som sognepræster, indtil de kan hæve tjenestemandspensionen.

I den nyudgivne antologi *Fromme Søren. Om Søren Kierkegaard og det kristne liv* er det andre røster, der kommer læseren for øre. Sagen er jo den, at et stort antal præster af vidt forskellig støbning og temperament har læst og hentet inspiration hos Kierkegaard i deres daglige virke og måske især under prædikenforberedelserne. Jeg har på fornemmelsen, at Kierkegaard er den teologiske forfatter, der oftest bliver citeret fra prædikestolene i den danske folkekirke. Alligevel er det forbavsende lidt af den omfangsrige litteratur om Kierkegaard, der beskæftiger sig med spørgsmål af pastoral karakter.

Det er denne mangel, om man vil, som den antologi, der her er til anmeldelse, forsøger at råde bod på. Titlen er velvalgt: *Fromme Søren* antyder, at der bag forfatterskabet måske gemmer sig et fromt menneske opvokset under pietistisk indflydelse. Undertitlens 'og' indikerer, at vi her ikke har at gøre med endnu en bog om kristenlivet ifølge Kierkegaard, men en bog om en række emner hentet fra gudstjenesten og 'det kristne liv', der sættes i forhold til og belyses gennem Kierkegaards forfatterskab. Det betyder, at det med det samme kommer til at handle om emner som forholdet til pietismen, den 'etablerede kirke' og dens gudstjeneste samt diskussionen af forholdet mellem det tidlige forfatterskab og den berygtede kirkekamp. Dertil kommer, at det opbyggelige forfatterskab rykker ind i centrum. Alene af den grund må antologien være interessant læsning både for dem, der har beskæftiget sig

indgående med Kierkegaard, og for dem, der står mere tøvende overfor forfatterskabet og dets tendens.

Det er lykkedes redaktørerne at stille de rigtige spørgsmål til forfatterskabet ud fra den overordnede overvejelse, om man kan tage Kierkegaards forfatterskab med ind i virket som præst, eller om det bør blive i studerekammeret. Alene i den måde, hvorpå de enkelte forfattere forholder sig til den stillede opgave – at skrive om Kierkegaard i forhold til et givent 'praktisk-teologisk' emne – svarer de indirekte forskelligt på. Redaktørerne fortjener ros for at have udviklet et godt koncept, lagt det eftertænksomt til rette og engageret dygtige og vidende folk til at skrive. Det er der kommet 11 gode og isoleret set interessante artikler om Kierkegaard ud af.

Jeg må dog efter endt læsning spørge, om redaktørerne har haft tiden og viljen til at gå i rette med forfatterne, når de kun delvist har levet op til at bidrage til bogens overordnede ramme – en næsten klicheagtig indvending i en anmeldelse af en antologi, men ikke desto mindre en vægtig anke. Jeg tør med en vis sikkerhed vove at konstatere, at det især er tiden, det har knebet med, og det er en skam. Bogen bærer præg af en forhastet redaktionel proces. Der er forholdsvis mange korrekturfejl og en ganske svingende og undertiden endda manglende henvisningspraksis – en enkelt forfatter (dr.theol. Anders Kingo) føler sig slet og ret hævet over at komme med henvisninger. Det er yderst kritisabelt i en antologi, der bevæger sig på et forholdsvist højt akademisk niveau. Det kommer givetvis af, at artiklerne er baseret på foredrag holdt i kirkeligt regi. Selvom det ikke er en undskyldning, er det en spejling af selve ærindet: at forholde sig praktisk-teologisk til Kierkegaard. Trods dette føler jeg mig som læser i nogle af bidragene utryg ved berettigelsen af de oplysninger og tolkninger, der fremlægges. Hvor stammer flere af forfatternes intime kendskab til Kierkegaards biografi og sjæleliv fx fra? På hvilket grundlag bygges

de store forkromede fortolkninger af kirkehistorien? Hvordan stiller forfatterne sig i forhold til den megen litteratur, de må have læst om Kierkegaard, og som de bygger de store helhedstolkninger af forfatterskabets tendens eller intention på? Nogle forfattere har selvfølgelig helt styr på akribien, selvom ensretningen halter de enkelte bidrag imellem. Når nu redaktørerne har gjort sig umage med, at alle henvisninger er til den nye SKS-udgave, og desuden har udstyret bogen med et register over omtalte værker af Kierkegaard, skulle de også have gjort en indsats for, at alle artikler lever op til den høje standard, som nogle lægger for dagen.

I forhold til bogens emne er det naturligt nok, at de mest interessante artikler er dem, der forholder sig direkte til den givne opgave og sætter de anvendte Kierkegaard-tekster i relation til den behandlede problemstilling, og de mindst interessante dem, der forbliver indenfor Kierkegaards eget univers. Det mest påfaldende eksempel på dette er Anders Thyrring Andersens artikel, som er en gennemtænkt og veldokumenteret helhedstolkning af forfatterskabet. Thyrring Andersen bruger sit emne – prædikenen – til at vise, hvordan Kierkegaards forfatterskab er én stor prædiken med en gennemtænkt meddelelsesstrategi og forskellige udtryksformer. Det er spændende, grundigt og lærd, men også svært og behæftet med lange citater. Det pastoralteologiske aspekt falder ud til fordel for systematisk teologi og litteraturvidenskab, og det er en skam, for artiklen har nogle vilde perspektiver, der burde udfoldes som homiletiske overvejelser – opfordringen er hermed givet. Den samme tendens, synes jeg, kendetegner den ene af redaktørerne, Frida Gulds artikel om bønnen. Velskrevet religionsfilosofi med interessant udblik til samtidens dannelseskultur, som Kierkegaard hudfletter, men den terminologi, der udvikles om bønnen, ligger langt fra noget, jeg umiddelbart kan forbinde med gudstjeneste og 'fromhedspraksis'. Bogens afsluttende bidrag om død,

sorg og 'den sande trøst' af Morten Brøgger går lidt i samme retning, men han gør det dog i indledningen tydeligt, at han har fået emnet begravelsen, men har valgt at fremlægge nogle forberedende overvejelser til sjælesorg og begravelsesprædiken. Det er ærlig snak, men jeg savner alligevel som i de to andre artikler nogle mere principielle overvejelser over implikationerne.

To bidrag om Kierkegaards forhold til pietismen (Anders Kingo) og Brorson (Bente Bramming) falder i kraft af deres emne lidt udenfor, men de skal med, når nu titlen er *Fromme Søren*. Tilsammen viser de to artikler, at Kierkegaard tager pietismens begreber og tænker dem anderledes eksistentielt og dialektisk, og derfor kan begge forsikre om, at han ikke er pietist. Det forekommer rigtig nok, men jeg kunne godt være fri for brugen af pietisme som skældsord, som især Kingos henvisningsløse, men ellers fine artikel er forfalden til. Det skal nævnes, at Bente Brammings måde at introducere til pietismen på gennem udvalgte eksempler – især fra Brorsons digtning – er eksemplarisk, og denne indfaldsvinkel fremhæver – i hvert fald for mig – ukendte sider af Kierkegaards tænkning.

De to Kierkegaard-forskere Tonny Aagaard Olesen og Roar Tuxen Lavik er et skridt foran flere af de andre bidragydere, hvad angår kendskab til forfatterskabet og den nyeste forskning samt øvelsen i at skrive formidlende på baggrund af forskning. Måske er det derfor, at de har fået tildelt de to centrale emner dåb og nadver. De pastoralteologiske overvejelser er til gengæld til at overse.

Tonny Aagaard Olesen fremhæver et meget spændende materiale, idet han læser Kierkegaards udsagn om dåben på baggrund af diskussionerne om dåben i midten af 1800-tallet, hvor de 'fire store' teologer – Mynster, Grundtvig, Clausen og Martensen – alle deltog ihærdigt og indsigtsfuld. Her er noget stof, der fortjener at

blive belyst yderligere, og som kunne bidrage til folkekirkens aktuelle diskussion om dåben. Desværre – om man så må sige – viser Aagard Olesen også, at der ikke er brug for dåbens sakramente i Kierkegaards eksistensteologi. Men så kan man jo opsøge hans samtidige.

Lavik viser, at Kierkegaard gik til nadver 41 gange i sit liv – altid om fredagen efter skriftemål og ofte på bestemte dage, der havde forbindelse til hans forhold til sin familie og til Regine Olsen. Det er slående, hvor langt der er til vores nuværende gudstjenesteordning med åbent nadverbord til alle højmesser. Artiklen er biografisk tilrettelagt, men bruger denne tilgang som skruebrækker for at åbne nogle interessante måder at tænke om nadveren på, som findes hos Kierkegaard: Det vertikale aspekt, mødet med Gud, knyttes sammen med det horisontale, forholdet til medmenneskene. Desuden medtænker Kierkegaard efterfølgelsen af Kristus som endnu et aspekt ved nadveren – hvilket fører ham ud i kirkekampen, hvor livet må ofres for sandheden. Nadveren er med Laviks ord en forsmag på fællesskabet i Guds rige, et kærlighedsfællesskab, der aldrig ophører.

Niels Bjørn Christensen-Dalsgaard tager anledning af opgaven og giver en minutiøs gennemgang af Kierkegaards tale *Ved Anledningen af et Skriftemål*, som han bruger til at diskutere skriftemålets historie og dets aktuelle betydning, hvor det lever en skyggetilværelse. De overvejelser, der knytter sig til skriftemålet, har relevans for, hvordan man tænker om fx syndsforladelse og sjælesorg. De pastoralteologiske overvejelser træder her tydeligt frem, og Kierkegaard bliver både til inspiration og til en, man undertiden må korrigere. De pastoralteologiske overvejelser er mindre tydelige i John Hørbos artikel om biblen og Sørine Gotfredsens om ægteskabet, men begge går direkte på deres emner og hører til de mere læseværdige bidrag.

Bogens absolut bedste og mest perspektivrige bidrag er den anden af redaktørerne, Kristine K. Ravns. Hun har tilladt sig at stille sig lidt på afstand med det grundlæggende spørgsmål, som bogen skal give svar på, nemlig om man kan bygge kirke på Kierkegaard? Det er en stor styrke, at hun som redaktør har benyttet sig af den mulighed, hun har haft, for at læse de andre bidrag og antydningsvist knytte an til dem. Ravn giver en kort introduktion til Kierkegaards teologi, som hun uproblematisk taler om. Den selvfølgelighed, hvormed hun gør det, vidner om fortrolighed med Kierkegaard og især med implikationerne i hans tænkning for den systematiske teologi, som bedrives, fordi der skal prædikes på søndag. Ravn konfronterer Kierkegaard på to afgørende punkter: For det første spørger hun, om Kierkegaards indflydelse har betydet, at vi er blevet for orienterede mod individet i vores kristendom, og svarer bekræftende. For det andet tager hun den konsekvens af denne konstatering, at man må konfrontere Kierkegaards syn på menigheden med kirkesynet hos Luther, og det er så det, hun gør i artiklen. Dette greb gør, at hun kan fremhæve guldet i Kierkegaards tænkning om den usynlige kirke og styrkelsen af inderligheden, på samme tid som hun kritiserer hans problematiske treenigheds-teologi, hans overbebyrdelse af mennesket og de fatale konsekvenser, det får i kirkekampen. Den er ifølge Ravn en kortslutning, som dog er forventelig i forlængelse af de problematiske tendenser i forfatterskabet, hun fremhæver. Hendes afslutning fortjener at blive citeret i sin helhed:

> Så til sidst: Kan man bygge kirke på Kierkegaard: Nej, for kirken hverken kan eller skal bygges ifølge Kierkegaard, den er der allerede som noget, vi har fået givet. Men vi kan bruge den sene Kierkegaard som en påmindelse om faren ved at tro, at man ”kan melde sig ud af klubben”, og faren ved at kræve en martyrens

> synlighed af kirken, som rækker ud over det, som Luther kalder kirkens ydre tegn, som Helligånden muliggør i dåben, nadveren og forkyndelsen af ordet. Og vi kan bruge den tidlige Kierkegaard til at afholde os fra at lave alverdens synlige kirkespir, logoer og hurlumhej for at synliggøre den (s. 74).

Det bringer mig frem til afslutningen: Kan man tage Kierkegaards forfatterskab med ind i præstevirket, eller må det efterlades i studerekammeret? Man kan godt tage ham med i kirken, hvis man ikke lader hans 'enkeltmandskristnedom' overdøve kirkens gudstjeneste: sakramenterne, forkyndelsen, bekendelsen og lovsangen. Hvis man ikke evner dette, der ifølge Ravn og flere andre af bogens bidragydere også indebærer, at man må tage afstand fra væsentlige tendenser i forfatterskabet, må man lade det blive i studerekammeret. Men det er måske heller ikke noget ringe sted at være, hvis man er et forfatterskab?